

Участь галицьких і закарпатських українців у національно-політичних процесах незалежної України: західні інтерпретації

Починаючи з XIX ст., коли проходить класичне національне відродження, в українців Закарпаття і Галичини фіксуються певні соціально-психологічні відмінності та часові розбіжності у проходженні етапів національного розвитку. Ясна річ, чогось унікального в тому нема, оскільки кожному націотворенню притаманні локальні прояви і регіональний колорит.

Галицький регіон адміністративно поділений на Львівську, Івано-Франківську і Тернопільську області. Він завжди (впродовж XX ст.) виділявся з групи інших західноукраїнських територій - Буковини, Волині, Закарпаття, будучи нездоланим оплотом національно-демократичних сил, безкомпромисним виразником самостійницьких прагнень. Крім того, тут відчутну ідеологічну і фінансову допомогу надавала політична еміграція, тобто пасіонарна частина української діаспори.

Звідси ідеї національного визволення поширювалися як на сусідні області, так і на центральні, східні та південні регіони України, прийшли до висновку історик Степан Кобута (2001, с.14) і політолог Василь Бусленко (2002, с.19). Перемога національно-демократичного блоку в Галичині на виборах 1990 р. дозволила сформувати якісно новий склад місцевих рад, що зумовило появу в Українській Радянській Соціалістичній Республіці феномену "антикомуністичної радянської влади". Шляхом проведення департизації державних і господарських установ, деідеологізації освітніх закладів Комуністичну партію України усунули від політичної влади. Діяльність цих рад конструктивно впливала на хід національно-державного будівництва і культурного прогресу.

Вагому лепту в інституалізацію громадсько-політичних структур внесла церква, особливо греко-католицька. Вона посіла в регіоні чільне місце у зміцненні авторитету державної влади, перетворившись на один із могутніх компонентів політичної системи. Національне відродження поєднало політику і релігію.

Це спричинило появу цікавого історичного матеріалу, до наукового аналізу котрого вітчизняна історіографія лише приступас. Зі свого боку, поруч з історико-культурними аспектами, акцентуємо увагу на західноукраїнських проявах етнічної маргіналізації та "мовних воя", котрі знайшли чільне відображення у політичній публіцистиці Західної Європи і Північної Америки.

Виконавши місію каталізатора консолідації українців у період здобуття самостійності, галичани в умовах незалежності втратили самобутнє обличчя. Вони були позбавлені можливості визначати характер дій центральної влади, нейтралізовані заробітчанством у сусідній Польщі та інших країнах неозорой Європи (Lviv..., 1999; Wagstyl, 1998). І вже тут, до прикладу, президентські вибори в Україні 1999 р. засвідчили трафаретну "нідтримку курсу діючого президента на прискорення соціально-економічних і політичних реформ". Але помаранчева революція 2004 р. знову засвідчила долеюність галицького фактора при подоланні "державотворчих круториїв".

Для зацікавленої аудиторії Заходу колоритна історія Львова нагадувала монумент етнічним чисткам і руйнівній силі міждержавних протистоянь (Eastern..., 2004). На ньому також узаочнено те, як "уряд і народ живуть немов на різних планетах". У всякому разі так висловились у 2001 р. німець Томас Урбан із Süddeutsche Zeitung (27 червня) і англієць Патрік Кокберн із The Independent (2 липня) (Cockburn, 2001). Показово, що центральний львівський проспект Свободи раніше називався проспектом Леніна, а за нацистської окупації - проспектом Гітлера.

Утім, за Маркусем Ройтером із Frankfurter Allgemeine Zeitung (17 жовтня 2001 р.), прекрасне і багате талановитими людьми місто призабуте Європою. Колишня столиця габсбурзької Східної Галичини всього за 300 км від Кракова, тоді як від Дніпропетровська за 1000 км. А це ще не східний кордон України. Львів відчутно орієнтований прозахідно. Львів'яни прагнули жити у наскрізь європейському місті - загальноновизнаному культурному центрі. Однак, образно висловлюючись, зараз це невідшліфований брильянт у стилі "модерн".

На погляд нідерландського історика Trouw, Галичина у лещатах між Росією і Європою (Overbeek, 2004). На лівому березі Дніпра дванадцять, а на правому вісім поколінь вирости в Російській імперії. Галичина ж п'ять століть провела у Польщі. Тут європейське мислення. Із 1 травня 2004 р. кордон Євросоюзу проліг за 80 км від Львова, де мешканці хочуть посунути його чимдалі на схід. У місті польське консульство щоденно видавало по тисячі віз. На тлі того, що з наявних 48 млн. українців від 2 до 7 млн. постійно жило закордоном, жителі Західної України масово й регулярно бували в країнах ЄС. У Львові поняття "європейський" служило антонімом "російський".

В італійських мас-медіа Львів справедливо названо колискою української нації, процвітаючим центром греко-католиків, середньоевропейським континентальним містом. У ньому чи не найбільше поширене безробіття і еміграція в Європу, передусім в Італію (Rosato, 2002). У сучасному Львові варшавський кореспондент британського часопису The Financial Times (3 березня 2003 р.) побачив

паростки надії. Старі сецесійні будинки чепурилися, бо зароблені гроші на будівельних майданчиках Німеччини, агропідприємствах Польщі чи на нафтових родовищах Сибіру поверталися до рідного міста.

Та на відміну від чепурних столиць Балтійських країн, куди можна досить швидко і дешево дістатися майже з будь-якого великого західноєвропейського міста, щоб потрапити до Львова потрібна неабияка наполегливість. Прямих рейсів майже не було, а термінова віза, котру робили менше десяти днів, коштувала 100 амер. дол. Тому більшість іноземців у Львові складали безвізові туристи із сусідньої Польщі, яким і доїхати легше. Для поляків це ностальгічна подорож у міжвоєнні часи. Самі ж львів'яни воліли згадувати цесаря, коли місто набуло свого центральноєвропейського шарму і стало заможним багатокультурним торговельним центром. Майже столітєвостітє правління Габсбургської монархії залишило свій слід у бароковій архітектурі міста і добрих смаках, зокрема щодо кави.

Українську Галичину Rheinischer Mercur схарактеризував у статті під промовистою назвою "Золотий Схід Європи" (радіо "Німецька хвиля", 6 липня 2003 р.). Географічний центр Європи знаходиться в Карпатах, а саме в західноукраїнському районному центрі Рахів (Закарпаття). Експерти, які займалися там геодезичними роботами 1887 р., мали репутацію педантів. Регіон був стратегічним в імперії Габсбургів. Починаючи з 1861 р. з Відня до Львова можна було потрапити однією з перших європейських залізниць, а між двома містами у 1918 р. сполучення повітряним шляхом стало регулярним. До речі, уперше на континенті.

Не виключалося, що "Золотий Схід" у центрі Європи через 10-15 років перетвориться на бажаний центр туризму. Погляду прихильників ідилічних ландшафтів відкривалися сонячні села, церкви всіх можливих віросповідань, густи біля ставків, фермерські базари, гнізда лелек на перекошених від вітру телеграфних стовпах. Подекуди траплявся й сучасний стиль. Проте вулиці знаходилися в надто поганому стані, деякі готелі пропонували трьохзірковий комфорт за п'ятизірковими цінами. А без знання російської мови спілкуватися ледве можливо. Пітер Бейкер із The Washington Post аналогічно "замовив своє слово" про біднуватий рівень побутових послуг для зарубіжних мандрівників в Українських Карпатах (Baker, 2002).

Крістіан Прантнер із Die Welt описав поведені збитки Закарпаття, що їх періодично завдавала Тиса з притоками: особливо у листопаді 1998 і березні 2001 р., коли покинули домівки більше 30 тис. закарпатців у десятках населених пунктах (Prantner, 2001). А недільний випуск Neue Zürcher Zeitung присвячено лісорубним колізіям і швейцарській допомозі задля збереження карпатських пралісів (Угольський масив) (In der Ukraine..., 2003).

Серед українців найкращими поціновувачами кави вважалися, звісно, закарпатці. Чимало мешканців Ужгорода, найзахіднішого

куточка України, здебільшого жили не за київським (столічним), а за центральноєвропейським часом, між якими віддає в одну годину. Як зафіксував англійський The Economist 2 жовтня 1999 р., вони гордилися тим, що належать до Центральної, а не Східної Європи (Worried..., 1999). Оскільки Ужгород за двадцять хвилин їзди від угорського кордону і за хвилину до Словаччини, а до Києва добиратися 18 годин поїздом, то з усіх українських міст він уявлявся Заходу ближчим у прямому та переносному значеннях.

Львівська "війна" 2000 р.

Монітолітичні настрої населення незалежної України повсякчас перебували в епіцентрі коментарів світових мас-медіа. Очікувана гострота, примножена апокаліптичною уявою, легко надавалася читачу в привабливих внутрішнім драматизмом журналістських розстеженнях про те, як етнічні росіяни відчувають тиск українського націоналізму. І у травні 2000 р. знайшовся зручний привід загострити увагу на "мовній війні", розпаленій у Львові смертю популярного композитора Ігоря Білозіра.

У кав'ярні в центрі міста травневого вечора групі російськомовної молоді не сподобалися Білозорові друзі, котрі співали українських пісень. У тій фатальній бійці 45-річний композитор дістав важку травму голови. Він помер у лікарні через три тижні, враз ставши національним мучеником. Одним із убивць виявився син заступника начальника Львівської міської міліції.

Близько ста тисяч людей прийшли на похорон І. Білозіра. Опісля місто пережило кілька погромів кав'ярень, барів, кіосків, де звучала або продавалася російська музика чи періодика. На цьому тлі Ян Трейнор із британської The Guardian (7 листопада 2000 р.) зазначив: біля 20 % населення України — етнічні росіяни, 60 % українських громадян (70 % у Києві, 40 % у Львові) розмовляють російською, а російськомовні газети переважають україномовні у співвідношенні 10:1.

Дискусію у The Guardian було продовжено через день, 9 листопада, свідченням "за" Пітера Бейджера з Сан-Франциско (США) і запереченням українського посла у Великобританії Володимира Василенка (Russia..., 2000; Traunor, 2000). Останній неодноразово спростовував не тільки у The Guardian, але й у The Financial Times, що "Україна не веде війни з російською мовою", як це намагається подати "маленька, але голосиста група російських шовіністів" (Vassylenko, 2000).

У свою чергу багато росіян у Львові, на думку Ендрю Джекса з The Financial Times (19 липня 2000 р.), не бажало визнавати, що переваги в радянську пору вони мали за рахунок примусової русифікації українців. Тому перед Україною складна проблема перебороти важкий спадок

російської окупації, дотримуючись прав людини, котрі вироблені у Західній Європі й котрі ніколи не шанувалися в Радянському Союзі.

За межами Росії проживало тоді близько 20 млн. росіян. Упродовж багатьох років адміністрації президентів Б.Сльштина і В.Путіна проявляли інтерес у різних варіаціях до фіксації свідчень міжетнічної напруженості. На початку березня 2001 р. спікер нижньої палати російського парламенту Геннадій Селезньов, оголошуючи плани проведення конгресу етнічних росіян з усіх країн колишнього СРСР (так і не відбувся), розкритикував Україну, прибалтійські держави і Казахстан за "моноетнічну модель", яка дискримінує росіян (The Financial Times, 6 березня 2001 р.).

Після штурму публікацій у періодичних виданнях Росії про жахи львівського націоналізму газета американських інтелектуалів "The Christian Science Monitor" 20 червня 2000 р. оприлюднила збалансовану нейтральну статтю канадця українського походження Фреда Вейра (Weir, 2000). Він не став довіряти повідомленням інформаційних агентств і особисто вивчив явище, відавши Україну в числі інших зарубіжних колег. Надто цікавив Львів після трагічної смерті культового композитора Ігоря Білозіра від рук російськомовних молодиків (Russian..., 2000). Гігантський північно-східний сусід завалив Україну своєю дешевою літературою, музикою, кіно і телетрансляціями. Величезна пострадянська нація повільно ніби поверталася до традиційної ролі частини Росії.

Але не обходилося без парадоксів. "The Financial Times" 3 березня 2001 р. зацікавили музичні аподобання московської молоді. Маркетингове дослідження московської радіостанції "Наше радіо" виявило, що економічна криза в Росії 1998 р. поклала край штучним цінностям: російська музика витіснила зарубіжну. "Оксан Ельзи" зі Львова був одним із кількох українських гуртів, які регулярно з'являлися в ефірі. Ці виконавці такі ж популярні в Росії як колишньому СРСР, як Брітні Спірс або Мадонна. До того ж, українська мова і музика за поетикою ближчі до російської і легші в розумінні, ніж англійська. Загалом же сучасній Україні, повернемося до Ф.Вейра, притаманний феномен language gap (мовного розриву чи інтервалу): кожний говорив своєю мовою і ніхто не звертав уваги на це у взаємному спілкуванні. Власне, тут і проявлялася щоденно унікальна суть української соціальної стабільності наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Причому нема інших вагомих підстав, аби заперечити цю аналітичну "родзинку".

Русинський націоналізм

Розрізняючи два головні типи національної ідентичності - громадсько-територіальну (політичну) та етнокультурну, зауважимо декілька яскравих проявів невизначеності та розмитості даного процесу в українському випадку 1990-х рр. Так, деякий публіцистичний розголос

мав аспект нововідкритої русинської ідентичності (Haga, 2001; Hundley, 2001; Ruthenen..., 2003). The Star Tribune 6 лютого 2001 р. статею Чака Хейга, а Chicago Tribune 20 травня 2001 р. розвідкою Тома Хандлі зафіксували невтішну картину.

У Сполучених Штатах русини (вихідці з історичного Закарпаття) жили переважно в Мінесоті та Пенсільванії. Заклики активістів до нащадків карпатських переселенців зберегти самобутності отримали здебільшого негативні відповіді на зразок: "Старе покоління зникло. Вони приїхали сюди, аби працювати і стати американцями. Їх минуле лишилося позаду".

Одна втіха - мрійливий погляд на мапу, де шість європейських країн визначено місцями компактного проживання русинського етносу - 1,6 млн. осіб. Самопроголошений в травні 1993 р. Тимчасовий русинський уряд зі своїм прем'єр-міністром, міністром закордонних справ і декількома послами саморозпустився на початку 2001 р. Інші активісти зійшлися на думці нарощувати мовні експерименти. Але за умов асиміляції, наприклад в Україні (Закарпатська область), вже через 15 років не залишиться жодного русина, твердили американські журналісти.

Під час всеукраїнського перепису населення (грудень 2001 р.) "вперше зібрані дані, які характеризують етнічні групи та самоназви окремих національностей". Зокрема, у Закарпатті русинами записалося 10,1 тис. осіб, яких трактовано як етнічна група, котра входить до української національності (Про кількість та склад населення Закарпатської області..., 2003). У той же час в області загальна чисельність українців становить 1 млн. 10,1 тис. або 80,5 % населення. Репортер Ейрі Фернем із The Christian Science Monitor (16 квітня 2002 р.) на власні очі побачив "гармонію у несподіваному місці" — титульні нації п'яти країн (України, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії) або ж лапідарніше "п'ять країн і чотири віри мирно співіснують у багатонаціональному Закарпатті".

У Словаччині живе 150 тис. русинів або ж представників етнічної спільноти українського походження ("a people of Ukrainian extraction"). У Меджилаборцях (6,5 тис. жителів) знаходиться перший музей знаменитого американського авангардиста Енді Варгола (Hayes, 2004; Templeton, 2003). Він народився у Пітсбурзі, штат Пенсільванія, але його батьки-русини походили звідси. Проте сливовицю (слив'янку) - найхарактерніший індикатор русинської (української) ідентичності — автором англійської The Observer названо словацькою "plum brandy". Із нарису Pittsburgh Post-Gazette випливає, що й сам Енді Варгол був словацької крові.

Із закарпатського приводу науковці відреагували належним чином (Панасюк, 2000, с. 19-25; Зан, 2003, с. 8), а журналісти запропонували зарубіжному загалу історико-публіцистичну довідку з акцентом на 1646, 1919 і 1939 р., тобто переломних для Закарпаття подіях (Brève histoire...,

2001). Потужний лінгвістико-етнологічний напрямок досліджень "русинської проблематики" показав певні зацікавлення іноземних держав в умовах розпаду біполярного світу. Зафіксовані й внутрішні причини етнічної маргіналізації: проросійські або євроінтеграційні симпатії, ментальне реагування щодо проявів націоналізму.

Загалом українську політичну націю вважатимуть сформованою тоді, коли представники національних меншин в Україні скажуть: я українка російського походження; я українець, що має польське коріння і т. п. (Колодій, 2001, с. 5-7). Поки що ці етноси переважно вважають себе частиною не української нації, а своїх етнічних націй. Утім, поступово відбуваються істотні зміни.

***

Незалежна Україна (1991 - 2004 рр.) успадкувала ментальну печать регіональної унікальності внаслідок перетину декількох факторів. Проте панування толерантних міжетнічних відносин на західноукраїнському прикладі є вагомим аргументом на користь тези про європейську ідентичність української нації. По-перше, як властиво західній цивілізації, протидією етнічно орієнтованому націоналізму тут виступив конституційний патріотизм.

По-друге, в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. проходить кардинальна переоцінка державотворчого потенціалу, виниклого в певних регіонах. Зокрема, пасіонарні галичани в умовах незалежності поступово втратили самотутнє політичне обличчя.

По-третє, у "конфліктах інтерпретацій" беззаперечно перевагу мали прибічники європеїзації "національної ідеї", а сповідники спекулятивного етнонаціоналізму (русинізму) на західноукраїнських теренах виглядали мало помітними на тлі "тихої українізації" всієї України.

І, по-четверте, україно- і російськомовні колізії у Західній Україні (головним чином у галицькому регіоні) не проходять мимо прискіпливого ока зарубіжних мас-медіа вже друге десятиліття і не повинні проминати вітчизняну історіографію. Нині можна констатувати однозначно: ці колізії урівноважені тактикою єдності в багатоманітті, котру сповідувала держава.

Официнский Р.А.

**Участие галицких и закарипатских украинцев
в национально-политических процессах независимой
Украины: западные интерпретации
(Резюме)**

Автор наводит убедительные аргументы на подтверждение тезиса об европейской идентичности украинской нации. Они основаны на региональном историческом материале, где очевиден компромисс между этнически ориентированным национализмом и конституционным патриотизмом.

Ofitsynskyy R.A.

**Participation of Galician and Transcarpathian Ukrainians in
National and Political Processes of Independent Ukraine:
Western Interpretations
(Summary)**

The author found reasonable arguments in favor of thesis about European identity of Ukrainian nation. Its based on contradiction between ethnically oriented nationalism and constitutional patriotism.

Література

Бусленко В. Становлення і трансформація політичних інституцій західного регіону України в 90-х роках ХХ ст. / Автореф. дис... канд. політ. наук. – Чернівці, 2002. – 23 с.

Зан М. Етнічні процеси на Закарпатті (1989–2001 рр.) / Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2003. – 20 с.

Кобута С. Суспільно-політичні процеси в західному регіоні України (1988–1999 рр.) / Автореф. дис... канд. іст. наук. – Чернівці, 2001. – 19 с.

Колодій А. Етнокультурні проблеми політичного процесу в Україні. – Львів, 2001. – 114 с.

Панасюк Л. Русинство – історія і сучасність // Київський національний університет ім. Т. Шевченка: Вісник. Історія. – 2000. – Вип.46. – С.19-25.

Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року / Закарпат. обл. упр. статистики // Новини Закарпаття. – 2003. – 11 січня. – С.6.

Baker P. Tough stop on the way to good life // The Washington Post. – 2002. – 28 September.

Brève histoire de la Ruthénie // Le Temps. – 2001. – 22 mai.

Cockburn P. A curious monument with no epitaph sums up the years of bitterness // The Independent. – 2001. – 2 July.

Eastern promise // The Guardian. – 2004. – 30 April.

Haga C. Without a country, Rusins have an identity problem // The Star Tribune. – 2001. – 6 February.

Hayes J. Czech, please: East, West meet in genealogical research and in Andy Warhol // Pittsburgh Post-Gazette. – 2004. – 21 March.

Handley T. Little-known group won't be fenced in // Chicago Tribune. – 2001. – 20 May.

In der Ukraine den Söhlwald studieren // Neue Zürcher Zeitung. – 2003. – 30 November.

Lviv akin to a budget-trip Vienna // The Washington Times. – 1999. – 7 August.

Overbeek E. Klem tussen Rusland en Europa // Trouw. – 2004. – 6 mei.

Prantner C. "Land unter" in Ungarn und Ukraine // Die Welt. – 2001. – 9 März.

Russia talks over Ukraine in war of words // The Guardian. – 2000. – 9 November.

Russian language is prime target in struggle for national identity // The Washington Times. – 2000. – 23 July.

Rosato A. La doppia faccia di Kiev // L'Espresso. – 2002. – 2 mayo.

Ruthenen und Ukrainer // Neue Zürcher Zeitung. – 2003. – 2 October.

Templeton T. Worth more than 15 minutes // The Observer. – 2003. – 2 November.

Traynor I. Ukraine wages war on Russian language // The Guardian. – 2000. – 7 November.

Vassilyenko V. Replacing Russian chauvinism in Ukraine // The Financial Times. – 2000. – 27 July.

Wagstyl S. An end to the buffer mentality // The Financial Times. – 1998. – 31 July.

Weir F. Kiev or Kyiv: language an issue in Ukraine // The Christian Science Monitor. – 2000. – 28 June.

Worried in western Ukraine // The Economist. – 1999. – 2 October.